

MESNEVİLERDE ŞAIRLE İLGİLİ BAZI TESPİTLER

*İbrahim Halil TUĞLUK**

ÖZET

Bu çalışmada, mesnevilerde şair kavramı ile bir şairin sahip olması gereken vasıflar ya da taşımaması gereken özellikler incelenmiştir. Bu amaçla birçok mesnevi taranmış, içinde şairle ilgili değerlendirmelerin bir bölüm halinde bulunduğu ya da beyitler boyunca ele alındığı mesneviler tespit edilmiştir. Sadece şair ismi zikredilen mesnevi sayısı çok olmakla beraber bunlar, şairle ilgili özel değerlendirmelere girdiği için çalışma dışında bırakılmıştır. Çalışmada ortak özellikler bir başlık altında toplanmıştır. Bir fikir vermesi açısından yer yer uzun örnekler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: mesnevi, şair, özellik, müteşair.

SOME DETERMINATIONS ABOUT THE POETS IN MESNEVIS

ABSTRACT

In this study, the concept of poet in Mesnevis and the virtues that a poet should carry and/or not embody are examined. In reaching this aim, many mesnevis are investigated. The mesnevis which include a part of the evaluations about the poet or the evaluations through the verses are determined. Although the number of mesnevis which include the name of the poet is high, these Works are kept out of the scope of this study since they constitute private Works about the poet. Common features are embodied under a heading in the study. In order to provide an idea, sometimes long examples are used.

Key Words: mesnevi, poet, feature, müteşair.

*Yrd. Doç. Dr., Adıyaman Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Eski Türk Edebiyatı ABD, ihaliltugluk@gmail.com

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

Giriş

Şiir ve şair kavramları, birbiriyle ilintili olarak, hep merak konusu olmuş kelimenin kökeni, delalet ettiği anlamlar ile ilgili birçok görüş ileri sürülmüştür.¹

Şairlerin biyografilerinin yanı sıra dönemlerinin bir nevi edebî tenkit eserleri sayılan tezkirelerde şair; kimliği, yetişme tarzı, kişilik özellikleri, fizikî görünümü, yaratılış özellikleri, çevresi, eseri, edebî yönünü ifade etmek üzere kullanılan kavramlar vb. birçok özelliğiyle ele alınmıştır.²

Klâsik Türk şairleri, divanlarında şairle ilgili düşüncelerini doğrudan ya da dolaylı bir şekilde dile getirmişlerdir.³ Şairleri şahsî ve edebî açıdan değerlendirme, şairin rolü, kaleme alınan eserler dolayısıyla beğeni veya eleştiri anlamı içeren görüşler hemen hemen bütün divanlarda karşımıza çıkmaktadır.⁴

Bütün bu çalışmalar, aslında genel anlamıyla doğu ve İslam dünyasının eksenini içinde yer alan, ancak bu genel kalıbın içinde hususi bir kimlik kazanma başarısı kazanan Klâsik Türk şair tipinin ortaya konmasında son derece önemlidir.

Altı asırda, değişik toplum katmanlarında, dünyayı algılayışları, hassasiyetleri birbirinden ince çizgilerle ayrılan şairlerin çizdikleri “Osmanlı şairi” tipini ortaya koymak, ancak bütün eserlerin incelenmesiyle mümkün olabilir.

¹ Bu konuda detaylı bilgi için bkz. F. Krenkow, “Şâir”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 11, Eskişehir, 1997, s. 191-194.

² Değerlendirmelerin uzunluk kısalıkları değişmekle birlikte Osmanlı sahasında Şehî Bey’den başlamak üzere son dönem tezkirelerine kadar tezkireciler şairin anılan özellikleri ile ilgili görüş beyan etmişlerdir. Bkz. Harun Tolasa, *Şehî, Latîfî, Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. yy. ‘da Edebiyat Araştırma ve Elştirisi*, İzmir, 1983, s. 1-322; Filiz Kılıç, *XVII. Yüzyıl Tezkirelerinde Şair ve Eser Üzerine Değerlendirmeler*, Ankara, 1998, s. 2-319.

³ Mehmet Çavuşoğlu, Necati Bey Divanı’nın Tahlili, İstanbul, 2001, s. 29-36; Harun Tolasa, “Divan Şairlerinin Kendi Şiirleri Üzerine Düşünce ve Değerlendirmeleri”, *Ege Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, C. I. İzmir, 1982, s. 15-47.; Ali, Yıldırım, “Kâmi’nin Divan Şiiri ve Şairi Hakkındaki Düşünceleri”, *Fırat üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 11, S. 2, Elazığ, 2001, s. 185-198.

⁴ Mehmet Çavuşoğlu, “Divan Şiiri”, *Türk Şiiri Özel Sayısı II* (Divan Şiiri), S. 415-416-417, Ankara, 1986, s. 1-16; (Mehmet Çavuşoğlu, bu makalede şairlerin sahip olması gereken özellikleri maddeler halinde sıralamıştır.) Klâsik Türk şairlerinin birbiriyle ilgili değerlendirmelerini geniş bir şekilde ve bol örnekler üzerinde ele alan çalışma için bkz. Menderes Coşkun, *Klâsik Türk Şiirinde Edebî Tenkit-Şairin Şaire Bakışı-*, Ankara, 2007, s. 19; Dursun Ali Tökel, “Divan Edebiyatında Eleştiri”, *Hece: Eleştiri Özel Sayısı*, S. 77-79, 2003, s. 14-47.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

Klâsik Türk şiirinde nazım şekilleri, belli konuları ele alan birer form olmakla birlikte; edebî, kültürel, toplumsal vb. birçok alanda, yazıldıkları dönem ile ilgili bilgiler içeren birer eser konumundadırlar. Uzun yazılabilmeleri, birçok bölümden oluşabilmeleri itibariyle zengin eserler olan mesneviler, “şair tipini” çizmede yardımcı olacak önemli kaynaklar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mesnevilerde şair kavramı ile ilgili değerlendirmeler; sebebi te’lif, bitiş, fahriye, tanınmış mesnevi şairleri ve eserlerinin anlatıldığı bölümlerde karşımıza çıkmaktadır⁵. Bu bölümlerde şairler ile ilgili birtakım değerlendirmeler olduğu gibi⁶, şair kavramı da ele alınmaktadır.

İncelediğimiz mesnevilerde şair kavramı ile ilgili değerlendirmeler hem beyitler içinde hem de bir bölüm halinde yer alabilmektedir.⁷ Şairle ilgili değerlendirmelerin bir bölüm halinde yer aldığı mesneviler ve bölüm isimleri şunlardır:

1. **Bedr-i Dilşâd, Murâd-nâme** (15. yy.): Güftâr Ender Hasâyıl-ı Şâ’irân⁸
2. **Nâbî, Hayrâbâd** (17. yy.): Matlab-ı Hüsn-i Kelâm-ı Mevzûn
3. **Sünbül-zâde Vehbî** (18. yy.): Der Şi’r ü İnşâ
4. **Şeyh Gâlib, Hüsn ü Aşk** (18. yy.) : Der beyân-ı mâhiyet-i şâiri⁹, Zümre-i âhar¹⁰

Bu bölümlerde şair iki temel özellik etrafında ele alınmaktadır¹¹:

I. İyi bir şairin sahip olması gereken özellikler

⁵ Mesnevilerdeki şair tipi ile ilgili seçme beyitler için bkz. Coşkun, age., s. 179-254; İsmail Ünver, “Mesnevî”, *Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*, S. 415, 416, 417, Ankara, 1986, s. 448, 449; Hasan Kavruk, *Türkçe Mesnevilerde Sebeb-i Te’lif (Eser Yazma Sebebi)*, Malatya, 2003.

⁶ Menderes Coşkun, *Klâsik Türk Şiirinde Edebi Tenkit-Şairin Şaire Bakışı-*, Ankara, 2007, s. 19.

⁷ Şiir ve şairle ilgili eleştiriler ilgili örnekler için bkz. age., s. 235-258.

⁸ Âdem Ceyhan, *Bedr-i Dilşâd’ın Murâd-nâmesi*, C. II, İstanbul, 1997, s. 718-722.

⁹ Orhan Okay, Hüseyin Ayan, *Hüsn ü Aşk*, İstanbul, 1992, s. 136-138.

¹⁰ age, s. 128-129.

¹¹ Bu çalışmada mesnevilerde şairlerin kendi şiirleri üzerine düşünceleri konusuna girilmemiştir. Bu konudaki geniş çalışma için bkz. Tolasa, “Divan Şairlerinin Kendi Şiirleri Üzerine Düşünce ve Değerlendirmeleri”, age., s. 15-47.

II. Kendilerinde şairlik yeteneği olmadığı hâlde şair geçinenler (Müteşairler)

I. Bir Meslek Olarak Şairlik (Şairlik İçin Gerekli Maddî/ Manevî Özellikler)

Mesnevilerde İslam kültürünün ahlâkî, manevî ve edebî değerlerini kendisinde bulunduran, Osmanlı sosyal hayatının, millî değerlerin yoğrulmasıyla somut özellikleriyle karşımıza çıkan “Osmanlı şair tipi” olarak karşımıza çıkar.

Mesnevî şairlerinin çizdiği şair tipi, maddî özelliklerden ziyade, manevî yönü ağır basan bir ortak şair tipini ifade etmektedir. Bu özellikler, Klâsik Türk şiirini muhtevası ve amacı konusunda bize fikir vermesi itibarıyla önemlidir.

Şairlik sıradan bir meslek değildir. İyi bir şairin sahip olması gereken temel iki özellik vardır: Sözlerinin ilham eseri olması ve şairlik kabiliyeti.

İlham ve kabiliyete ek olarak, şairin şiiri hayatının bir parçası kılması da son derece önemlidir: yanmak ve dert çekmek; acı ve bela.

*Şâirlige sûz ü derd lâzım
Endûh u belâ olur mülâzım*¹² (HA/776)

Şair, şiirlerinde dinî konuları işlemelidir. Allah’ı tam olarak anlatabilenler, şairler olduğu için şairin asıl görevi, Allah’ı anlatmak, Hz. Muhammed’i övmektir.

*Ger kalmasa şâir-i suhan-dân
Bürhân-ı Hudâ bulurdı noksân*¹³ (HA/ 764)

*Elünden gelir ise tevhîd-i Hak
Ya medh-i Resûl’i idingil sebak*

*Ki iki cihânda ulu olasın
Sa’âdetlü vü bahtulu olasın*¹⁴ (M/6089-6090)

Şairin sahip olması gereken insanî özellikler de vardır: Şair, vefalı olmalıdır. Bedr-i Dil-şâd’a göre vefanın ölçüsü şairin vefat eden bir dostu ya da büyük bir şahsiyetin ardından mersiye söylemesidir:

*Eger dostun öle ya ulular
Ululuk içinde eyü hûlular
Eyit anda mersiyye vâcib olur
Husûsâ ki halk ana râgıb olur*¹⁵ (M/6092-6093)

¹² Okay, Ayan, age., s. 136.

¹³ age., s. 134.

¹⁴ Ceyhan, age., s. 720.

Şair, sözden anlamayanlara şiir sunmamalıdır. Divan şairinin en çok eleştirildiği yönlerinden biri de methiyelerde ön plâna çıkan mübalağadır. Bedr-i Dilşâd, bu konuda şairlerin nasıl davranacaklarını somut örnek vererek anlatır. Şaire göre, övgüde bir ölçüt olmalıdır. Yukarıda da ifade edildiği gibi kadir kıymet bilen kişi övülmeli, övülecek şahsın yaratılışı, hoşlandığı şeyler tam anlamıyla iyi bilinmelidir. Aksi takdirde övülen kişi gizlice yerilmiş olur. Mesela, henüz bir eşeğe binmemiş bir şahsı Burak sahibi göstermek o şahsın yerilmesi anlamına gelir:

*Sözi bilmeze harc ideyim dime
Peşîmân oluban n'ideyim dime*¹⁶ (M/6076, 6078)

*Kadir bilmeze medh eyitme sakın
Gümânsız selâmet bulasın yakîn*

*Dahı medhi memdûha lâyıık digil
Bu kez sen seni halka fâyık digil*

*Şu kim merkeb idinmemişdür harı
Eyâ ehl-i şi'rün ulu serveri*

*Burak issisin diyü medh eyleme
Hakîkatde mehdini kadh eyleme*

*Ögerem sanursın sögersin ana
Yiridür 'atâ kılmaz ise ana*

*Dahı bil ki vâcib budur şâ'ire
Ki memdûhı tab' ile çok kayıra*

*Mu'ayyen bile ne tabîatdedür
Dahı fahrı kankı sanî'atdedür*

*Bu kez her ne eydürse makkûl olur
'Atâ kılmaz ise o mahzûl olur*¹⁷ (M/6080-6087)

Hicvetmek, küçültücü sözler söylemek şaire yakışmaz. Bu iki haslet şairin itibarını zedeler:

*Dime sözde elfâz-ı müstahkara
Ki olmayasın 'âleme mashara*¹⁸ (M/6075)

*Sakın hecv eyitme ki mezmûmdur
Kim olursa heccâv mahrûmdur*¹⁹ (M/ 6088)

¹⁵ age., s. 721.

¹⁶ age., s. 719-720.

¹⁷ age., s. 720.

¹⁸ age., s. 719.

¹⁹ age., s. 720.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

A. Şairin Fizikî Görünümü

Bir şair, mesleğinin sorumluluğunu her yönüyle üstlenebilmelidir. Şairin toplumda önemli bir görevi vardır ve oturacağı kişiler de devlet üst kademelerindeki yöneticilerdir. Bütün bunlara şairin manevî sorumluluğu da eklenince şairin dış görünümüne dikkat etmesi zaruri bir hâl almaktadır: Şairin yüzü tebessüm etmeli, üstü başı perişan olmamalı; elbisesi güzel, rüyaları süsleyen bir peri gibi olmalıdır. Şairden iğrenilmemesi için bunlar şarttır:

*Gerekdür ki şâ'ir be-gâyet zarîf
Ola tâ ki her sözi düşe latîf²⁰ (M/6057)*

*Yaramaz ki şâ'ir perîşân ola
Yarar bu ki şâ'ir perî-şân ola²¹ (M/6059)*

*Abûs olma bir lahza handân gerek
Ki şâ'ir suhan-gû suhan-dân gerek²² (M/6068)*

*Toni çirkin olma ki yigreneler
Yüzi tâze olgıl ki imreneler²³ (M/6105)*

B. Şairin Ahlakî Özellikleri

Şair; gönül ehli, iyi huylu ve yumuşak, zarif olmalıdır. Şairin zarafeti ile sözleri arasında bir ilişki vardır. Zarif olan şairin sözleri de yumuşak olur. Bu özelliklere sahip şairi halk sever ve bu şairler, meclislerin aranan bir şahsı olur.

*Mahâfil gülistânına 'andelîb
Ola hüsn-i hulk ile halka habîb*

*Bu evsâf ile şâ'ir olsa kişi
Sonucu başa ilediser işi²⁴ (M/ 6064, 6066)*

*Gerekdür ki şâ'ir be-gâyet zarîf
Ola tâ ki her sözi düşe latîf²⁵ (M/6057)*

Gönül ehli, yumuşak biri olan şair, ilhamını gönülden alır. Şeytanın vesveseleriyle beslenenler, şairin bu durumunu

²⁰ age., s. 718.

²¹ age., s. 718.

²² age., s. 719.

²³ age., s. 722.

²⁴ age., s. 718.

²⁵ age., s. 718.

anlayamazlar. Fazilet sahibi ve manevî ilimlerde derinliği olan şairler daha makbuldür.²⁶

*Şâir deme ehl-i dil demekdir
Hôş-meşreb ü mu'tedil demekdir*

*Yoksa bir alay erâzil-i nâs
Pes-mânde-hôr-ı nevâl-i vesvâs*

*Peymâne-keş-i edâ olur mu
Vahy-i dile âşnâ olur mu²⁷ (HA/ 773-775)*

C. Şairin Değeri

Şairin kalbi ilhamlara mazhardır. Şiir ve inşa da onun iki kerametidir. Şairler büyük nimetlere nail olmuştur. Şair olmak, kişiye mutluluk verir.²⁸ Şair, hem eğlence meclislerini hem de ilim meclislerini süsler.

*Kalbi ilhâmın olur cilve-gehi
Sanma kim şâ'ir olan ola tehi*

*İtse da'vâ-yı kerâmet 'ulemâ
Şi'r ü inşâ iki şâhiddir ana*

*Şu'arâ gark-ı yem-i na'mâdır
Âyet-i lutfila müstesnâdır²⁹ (SE/ 2900, 2905,2907)*

*Şu'arâ tâli'dür sehmü'l-gayb
Şi're ta'n eylemedür gâyet 'ayb*

*Ne safâ rind-i sühândân olma
Zîver-i meclis-i irfân olmak³⁰ (L/297-298)*

Söz, insana verilen bir ayrıcalıktır. Şiirle uğraşanlara verilen bu şeref kendileri için yeterlidir. Şairlerin sözleri onların hayırla anılmasını sağlar:

*Çü fazl-ı mümeyyezdür insâna nutk
Virilmez cihân içre hayvâna nutk*

²⁶ Süreyya A. Beyzadeoğlu, *Sünbül-zâde Vehbî, Lutfiyye*, İstanbul, 2004, s. 72.

²⁷ Okay, Ayan, age., s. 136.

²⁸ Beyzadeoğlu, age., s. 72.

²⁹ Muhammed Yelten, *Nev'i-zâde Atâyi, Sohbetü'l-Ebkâr*, İstanbul, 1999, s. 231-232.

³⁰ Beyzadeoğlu, age., s. 72.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

*Bu yitmez mi erbâb-ı nazma şeref
Olur nâmı ardınca hayr-ı halef*

*Okudukça 'âlemde mezkûr olur
Teni hâk iken nâmı meşhûr olur*³¹ (CK/ 86, 87, 88)

Kara Fazlî, Gül ü Bülbül mesnevisinde şairlerin kıymetinin yeterince bilinmediğinden yakınmaktadır. Makam ve mal hırsının revaçta olduğu bir dönemde iyi şiir ile kötü şiiri fark edenlerin azaldığını ifade eden şaire göre, şairin değeri yeterince bilinmemektedir. Bu yüzden kimse şairlerin gittiği yolda gitmemektedir.³²

17. yüzyılın ikinci yarısı ile 18. yüzyılın ilk yarısında yaşayan Sâbit, Edhem ü Hümâ mesnevisinde şairin değerinin bilinmediğini alaycı bir üslupla dile getirir. Sâbit'e göre şairler pohpohlanmakta, te'lif ücreti olarak da onlara sadece aferin denilmektedir:

*Âferîndür netice-i te'lif
Sâde tahsîn vazîfe-i tasnîf*

*Hîç besler mi ma'nî-i nâdir
Kurı poh pohla beslenen şâ'ir*³³

Nev'i-zâde Atâyî, Nefhatü'l-Ezhâr'da, şairin maddi durumunu nazara vererek şairin içine düştüğü ikilemi anlatır:

*Vay ana kim şâ'ir-i muhtâc ola
Fakrile şâyende-i ihrâc ola*

*Medh diyen kizbile şöhret bulur
Toğrusını söyler ise hicv olur*³⁴

İsmail Belîğ, Bursa Şehrengiz'inde şairlerin yanlış anlaşılmasından yakınmaktadır:

*Ne kadar vasf ider ise şâ'ir
Bizi hicv eyledi dirler âhir*³⁵

³¹ Mustafa Özkan, *Cinânî, Cilâ'ü'l-Kulûb*, İstanbul, 1999, s. 6-7. Edebiyat Fakültesi Yayınları.
(http://www.kultur.gov.tr/TR/Tempdosyalar/234960_metin.pdf.05.09.2009)

³² age., s. 77.

³³ age., s. 147.

³⁴ age., s. 129.

³⁵ age., s. 152.

Divan sahibi olmak, şair için bir şandır. Böyle şairler, kabiliyetli şairlerdir ve şairlerin sultanıdır.

Şâ'ir-i mâhire sultân dirler
*Şân virüp sâhib-i dîvân dirler*³⁶ (L/299)

II. Orijinalite

Şair, eskiyi tekrar etmekten kaçınmalıdır. Yeni bir tarz geliştirmesi gereken şairin orijinalliği taze anlamlar bulmasıyla (bikr-i mana) ortaya çıkar.

Şair, intihalden kaçınmalı, söyledikleri kendine ait olmalıdır. Başkalarından mana almak durumunda kaldığında, bu manayı yeni bir tarzda sunmalıdır:

Bir şâir-i rind-i pâk-meşreb
Dedi bu sözi makâma enseb

“Hâyide edâya sunma kim el
Bir kerre dahi demişler evvel”

Çün şîve-i nâza mâiliz biz
Bir tâze-edâya kâiliz biz

Yoksa ne nezâket ü ne mazmûn
Da'vâ-yı fazîlet ile meşhûn

Nazm içre olur mı ilm ile lâf
*Ya söylemeyim mi eyle insâf*³⁷ (HA/ 789-793)

Söz uğurlamağı ko terk eylegil
Sözünü tabî'atde berk eylegil

Evet sen yine kendü sözünden al
Harâm olmasun eyle sihr-i halâl

Velîkin o lafz ile yâd eyleme
Budur hak söz uyul 'inâd eyleme

Ne ma'nî ki bir yirde söylenile
Yine ancılayın getürme dile

Geyür ana bir dürlü dahı libâs
*Ki görüp begeneler eşrâf-ı nâs*³⁸ (M/6097-6101)

³⁶ Beyzadeoğlu, age., s. 72.

³⁷ Okay, Ayan, age., s. 137-138.

³⁸ Ceyhan, age., s. 721.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

*Gedâyâne söz dime cehd eylegil
Tabî'at emîriyle 'ahd eylegil (M/6076)*

Şair, şiirlerinde, az bilinen hikâyelere de yer vermelidir. Bu, şairi sıradanlıktan kurtarır ve meclislerinin aranan bir şahsı geline getirir:

*Nevâdir hikâyet ezberleye
Ki meydânda kendüsini erleye (M/6063)*

III. Üslûp

Şairin sözleri tatlı ve halkı etkileyen türden olmalı; yaratılışıyla, şiirleri örtüşmelidir:

*Tab'un ne kim netîce vire anı söylegil
Ya dil-beri ya midhat-i sultânı söylegil*

*Şâ'irliğ itme sende tab'iat 'akîm ise
Şîrinlik ile husrev ü hâkânı söylegil³⁹ (M/6095-6096)*

Şairin sözleri anlamca yoğun olmalıdır. Bu da şairin sürekli ilim peşinde koşmasını gerektirir. Şairlik, boş zaman uğraşı değildir. Aksine, sürekli uğraş gerektiren bir meslektir. Şair, güzelliği sadece görünen yüzüyle anlatmamalı, şiirinde dedikoduya itibar etmemelidir.

*Rûy u lebe etmeyip tenezzül
Açsın çemeni görülmedik gül*

*Her râhda eyleyip tekâpû
Şâhin-i hayâli ala âhû*

*Girdikde girîve-i hayâle
Çarpılmaya div-i kıl ü kâle*

*Açılsa mebâhis-i maârif
Kilki ola hasb-i hâle vâkıf*

*Deryâ-yı şerâb-ı fikre dalsın
Anı göreyim ki gevher alsın*

*Gevher dedigim degildir ol söz
Kim bir yere gelmiş ola kaş göz⁴⁰ (HA/777-782)*

Şair, sözü çok uzatmamalı, şiir alanında uzman kişilerin gözüne girebilmek için kelimeleri dikkatle seçmelidir. Şair; sözleri yamalı tarzda değil kendine has bir üslupla, bütün hâlinde söylemelidir. Az kullanılan Arapça kelimelerden oluşan şiirler

³⁹ age., s. 721.

⁴⁰ Okay, Ayan, age., s. 136-137.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

anlaşılmaz şiirlerdir. Şair şiirinde kullandığı kelimelerde seçici olmalı, şiiri için uygun gördüğü kelimeleri almalı, gereksiz olanları da atmalıdır:

*Sözi çok eyitme miyâne gerek
Miyâne olan işi cânê gerek⁴¹ (M/6091)*

*Bütün söyle kogıl yamalu sözi
Ki şî'r ehlinün seni göre gözi⁴² (M/6094)*

*Ekser Arabiyy ü nâdir elfâz
Bi'lcümle gıız ü aġlâz⁴³ (HA/784)*

*Münâsib ne söz düşse fevt itmeye
Gerekmez söze cehd ide gitmeye⁴⁴ (M/6065)*

IV. Şairle İlgili Olumsuz Değerlendirmeler

Şair ile ilgili olumlu değerlendirmelerin yanında, şiirin yalan olduğundan yola çıkarak Fuzûlî, Leyla ile Mecnûn'da şairin yalancılığı üzerinde durur. Bu yönüyle Fuzûlî, -ilk beyitte iktibas yoluyla alınan *şair sözü elbette yalandır* sözü tevriyeli kullanmıştır-şairliğin şiir boyutunu gözler önüne sermektedir:

*Ger derse Fuzûlî ki güzellerde vefâ var
Aldanma ki şâir sözi elbette yalandur⁴⁵ (LM/ 978)*

*Şairliğe iftihâr edüpsen
Kizbi özüne şîâr edüpsen⁴⁶ (LM/3059)*

V. Şair Geçinenler (Erbâb-ı Teşâ'ur)

Şairlik kudreti olmadığı halde, şair geçinene müteşâir denir.

Bursalı İsmail Belîğ, kargaya benzettiği müteşairlerin bülbül kesildiklerini belirtir:

*Müteşâ'irler idüp beyti hacâb
Bülbül oldı sanasun niçe gurâb⁴⁷*

⁴¹ Ceyhan, age., s. 721.

⁴² age., s. 721.

⁴³ Okay, Ayan, age., s. 137.

⁴⁴ Ceyhan, age., s. 718.

⁴⁵ Muhammed Nur Doğan, Leylâ vü Mecnûn, Metin, Düzyazıya Çeviri, Notlar ve Açıklamalar, İstanbul, 2000, s. 64 .

(http://www.kultur.gov.tr/TR/Tempdosyalar/234955_metin.pdf.05.09.2009)

⁴⁶ age.,s.199.

⁴⁷ Kavruk, age., s. 152.

Şeyh Galip müteşâirleri iki grupta toplar: kâtip şairler ve softalar: “Çoğu kâtip yetiştirici olan kâtip şairler, sırtlarında ipek cübbeleri ile öğünerek sanat denizinden dem vurular. Onların nazarında öğrenilecek en büyük şey Râgıb’ın Münşeât’ını ezberlemektir. Sonra güzelce bir iki oğlan, tanbur, şarap, birkaç divan. Çalışınca insanın içine bıkkınlık gelirse, bunlar kuvvet vermiş. Tatsız tutsuz şairlikle mahbûbperestlik bu değil midir? Hele softalar hiç şair olamazlar, bahsetmeğe bile değmez. Telhisi şâhit göstererek Mollalar nazmı zor dava ederler. Hemşehrilerimiz arasında bir dost da san’at tarafına doğru koşar. Işık Torânî’den tahsil, Revânî’den naklederler. Sinek gibi biraz pislikle şiir balını kirletmek ister. Sözzün kısası, ölçülü bir kabiliyet gibi, san’atkârâne yeni söz de bulunmaz olmalıdır.”⁴⁸

Sanat kabiliyetine sahip olmayan müteşâirlerin sözlerinde derinlik yoktur. Bu yüzden müteşâirler gösterişe önem verirler ve eksikliklerini de başka şekilde telafi etmeye çalışırlar. Mesela Râgıb Paşa’nın Münşeât’ını ezberlemek onlar için çok önemlidir. Anlam derinliğine sahip olmadıkları için de yüzeysel bir bilgiyle eğlenceyi esas alırlar. Bunu da sanat kaygısıyla değil, sıkıntılı zamanlarda kendilerine gelmek için başvurdukları bir eğlence olarak görürler:

*Dîger müteşâirân-ı küttâb
Kim ekseri hâcegân-ı küttâb*

*Kerrâke-i sûf-pür-mübâhât
Mevc-âver-i bahr-i istilâhât*

*İndinde muazzam-ı metâlib
Ezberlene Münşeât-ı Râğıb*

*Sonra bir iki güzelce oğlan
Tanbûr ü şerâb ba’zı divân*

*İş görmede tab’a gelse nefret
Bunlarla imiş medâr-ı kuvvet*

*Muğlim deme bu demek değil mi
Şâirliği bî-nemek değil mi*

*Olmaz hele sühtevât şâir
Etmem o gurûhı bahse dâir*

⁴⁸ Osmanlı medreselerinde asırlarca ders kitabı olarak okutulan belagat kitabı. Hatîb El-Kazvîni, Telhîs ve Tercümesi Kur’ân’ın Eşsiz Belâgatı (Haz. Nevzat H. Yanık, Mustafa Kılıçlı, M. Sadi Çögenli), İstanbul,

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

*Telhîs şevâhidiyle mollâ
Da'vâ ede nazmı zûr da'vâ*

*Şehrîlerimizde ba'zı yârân
Semt-i hünere olur şitâbân*

*Tahsîli Işık Torânî'dendir
Nakli işidir Revânî'dendir*

*Mânend-i meges biraz erâcîf
İster ede şehd-i nazmı tezyîf*

*Ya'nî ki kelâm-ı tâze-mazmûn
Nâ-yâb ola hemçü tab'-ı mevzûn⁴⁹ (HA/727-738)*

Şeyh Gâlip, kendi döneminde ortaya çıkan ve şair geçinen bu grubu alaycı bir üslupla tasvir eder. Bu grup şairlerin iddiası; eski şairlerin her şeyi söylediği, dolayısıyla taze mazmun kalmadığıdır. Kendilerinde kabiliyet olmayan bu şairler böylece hırsızlıklarına da bir bahane üretmiş olurlar:

*Âkıl kılığında ba'zı mecnûn
Yokdur diye düşdi tâze mazmûn*

*Gûyâ ki sühan-verân-ı pîşîn
Hep söyleyeler zamân-ı pîşîn*

*Hiç kimsede kalmayıp liyâkat
Şâirlerin ola kârı sirkat⁵⁰ (HA/710-712)*

Kâtip şairler, yeni tarzı reddeden, ellerinde mecmuacıklar, bellerinde yazı takımı; dükkânlarda, sokaklarda dolaşan, hep eski şairlerin büyüklüğünden dem vurarak, âdeta şiir yazarlığı ya da şiir pazarlığı yapan ve böylece kendilerini piyasaya sunan şairlerdir:

Şair geçinen bu grup için bir değerlendirmede bulunmak her ne kadar gereksiz ise de; kendilerini bulunmaz şair olarak göstermeleri, şairliklerine de birbirlerini delil göstermeleri karşısında sessiz kalınması pek doğru değildir:

*Bu gerçi degil cevâba lâyık
Sarf-ı güher-i hitâba lâyık*

*Ammâ ki biraz da yâve-sencân
Pes-mânde-i kavm-i cân bin cân*

⁴⁹ Okay, Ayan, age., s. 127-129.

⁵⁰ age., s. 125.

*Zu'mınca sühan-ver-i zemâne
Seccâde-nişîn-i kahvehâne*

*Tiryâkî-i herze-hâb-ı menhûs
Âteşler içinde hemçü kaknûs*

*Birbirlerine edip tekâpû
Derler ki efendi böyledir bu*

*Var mı hele söylenilmedik söz
Kalmış mı meger denilmedik söz*

*Şimdi kanı ol sühan-ver-i Rûm
Nermî Odabaşı pîr-i merhûm*

*Ya Mihnetî-i belâ-keşîde
Aynî Çelebi o nûr-ı dîde*

*Eş'ârı alıp götürdiler hayf
Kaldık hele biz bakiyyetü's-seyf*

*Kıymetlerimiz bilinsin ahabb
Erbâb-ı tabîat oldu nâ-yâb*

*Birbirine satmak için eş'âr
Mazmûn-ı nevi ederler inkâr*

*Mecmûacık elde hokka belde
Dükkân u sokakda her mahalde⁵¹ (HA/ 713-724)*

Şeyh Gâlip, bu tür şairleri, Sâbit'in bir beytiyle şu şekilde tavsif eder:

*Başın salarak taaccübâne
Der ki Koca Sâbit-i yegâne:
"Kendilere olmamağla makdûr
İster ede subh-ı nazmı deycûr"⁵² (HA/ 725-726)*

Nâbî, Hayrâbâd'da "sühan-ı şâ'ir-i hâm" olarak adlandırdığı müteşâirlerin sözlerindeki sathiliğe vurguda bulunur. Bu şairler, manadan çok kalıplaşmış kelimeler kullanarak, şairliklerini göstermeye çalışır:

*Baksan ekser sühan-ı şâ'ir-i hâm
Zülf ü sünbül gül ü bülbül mey ü câm*

*Çıkamaz dâ'ire-i dil-berden
Kadd ü hadd ü leb ü çeşm ü berden*

⁵¹ age., s. 125-127.

⁵² age., s. 127.

*Geh bahâra tolaşur geh çemene
İrişür serv ü gülü yâsemene*

*Reh-i nâ-reftede cevlân idemez
Sapa vâdileri seyrân idemez*

*İdemez sayd-ı ma'ânî-i bülend
Atamaz gayb şikârına kemend*

*Geçinür ma'ni-i hâyîde ile
Lafz-ı meşhûr-ı cihân-dide ile⁵³ (H/ 1007-1012)*

SONUÇ

Mesneviler, edebî tenkit açısından önemli eserlerdir. Mesnevi şairleri eserlerinde şiir ve şairlerle ilgili değerlendirmelerde bulunurken, aynı zamanda “Osmanlı şair” tipini de çizmişlerdir. Mesnevilerde, sebep-i telif veya bitiş bölümlerinde ya da herhangi bir münasebetle beyitler içerisinde şair kavramı ele alınmıştır.

Mesnevi şairlerinin çizdiği şair tipi çoğunlukla birbirine yakındır: İç ve dış güzelliği ile madde ve manayı birleştirmiş, gönül ehli, taze manalar (bikr-i mana) bulan bir şair tipi.

Mesnevilerin yanında divanlar, tezkireler ve diğer eserlerle ilgili yapılmış/yapılacak çalışmaların tümü, Fars ve Arap edebî metinleri ile karşılaştırmalı olarak incelenmesi “Osmanlı şair” tipinin diğer şairlerden farkını daha net bir şekilde ortaya çıkaracak, böylece “Osmanlı şairi” nin kimliği daha somut olarak ortaya çıkacaktır.

KISALTMALAR

CK: Cilâ'ü'l-Kulûb

H: Hayrâbâd

HA: Hüsn ü Aşk

L: Lutfiyye

LM: Leylâ vü Mecnûn

M: Murâd-nâme

SE: Sohbetü'l-Ebkâr

⁵³ Mahmut Kaplan, *Hayriye-i Nâbi (İnceleme-Metin)*, Ankara, 1995, s. 260.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

KAYNAKÇA

- BEYZADEOĞLU, Süreyya A. (2004), *Lutfiyye*, Ankara: MEB Yayınları.
- CEYHAN, Âdem (1997), *Bedr-i Dilşad'ın Murâd-nâmesi*, C. I-II, Ankara: MEB Yayınları.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet (1986), "Divan Şiiri", *Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*, S. 415-416-417, Ankara.
- COŞKUN, Menderes (2007), *Klâsik Türk Şiirinde Edebî Tenkit-Şairin Şaire Bakışı-*, Ankara.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet (2001), *Necati Bey Divanı'nın Tahlili*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- DOĞAN, Muhammed Nur (2000), *Leylâ ve Mecnûn, Metin, Düzyazıya Çeviri, Notlar ve Açıklamalar*, İstanbul: YKY.
(http://www.kultur.gov.tr/TR/Tempdosyalar/234955_metin.pdf.05.09.2009)
- Hatîb El-Kazvîni, *Telhîs ve Tercümesi Kur'ân'ın Eşsiz Belâgatı* (Haz. Nevzat H. Yanık, Mustafa Kılıçlı, M. Sadi Çögenli), İstanbul, t.y.
- KAPLAN, Mahmut (1995), *Hayriye-i Nâbî (İnceleme-Metin)*, Ankara: AKM Yayınları.
- KAVRUK, Hasan (2003), *Türkçe Mesnevilerde Sebeb-i Te'lîf (Eser Yazma Sebebi)*, Malatya.
- KARACAN, Turgut (1990) *Sâbit, Edhem ü Hü mâ*, Sivas.
- KRENKOW, F. (1997), "Şâir", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 11, Eskişehir, s. 191-194.
- OKAY, Orhan, AYAN Hüseyin (1992) *Hüsn ü Aşk*, İstanbul.
- ÖZKAN, Mustafa (1999), *Cinânî, Cilâ'ü'l-Kulûb*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Yayınları.
(http://www.kultur.gov.tr/TR/Tempdosyalar/234960_metin.pdf.05.09.2009)
- ÖZTEKİN, Nezahat (2002), *Fazli, Gül ü Bülbül*, İzmir.
- TOLASA, Harun (1982), "Divan Şairlerinin Kendi Şiirleri Üzerine Düşünce ve Değerlendirmeleri", *Ege Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, C. I. İzmir, s. 15-47.
-, (1983), *Sehî, Latîfî, Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. yy. 'da Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*, İzmir.
- ÜNVER, İsmail (1986), "Mesnevi", *Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*, S. 415, 416, 417, Ankara, s. 14-47.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

-
- YELTEN, Muhammet (1999), *Nev'i-zâde Atâyî, Sohbetü'l-Ebkâr*, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- YILDIRIM, Ali (2001), "Kâmî'nin Divan Şiiri ve Şairi Hakkındaki Düşünceleri", *Fırat üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 11, S. 2, Elazığ, s. 185-198.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*